

أربع رسائل في علم الكلام

لنقيب الحكيم، المتكلم الأديب

أبوالفضل بهاء الدين محمد بن الحسن اصفهاني

المعروف بالفاضل الهندي

(١٠٦٢ - ١١٣١ هـ.ق.)

مقدمه، تصحيح و تعليق

حميد رضا كياني

سرشناسه	فاضل هندی، محمدبن حسن، ۱۰۶۲ - ۱۱۳۵ ق.
عنوان و نام پدیدآور	اربع رسائل فی علم الکلام / ابوالفضل بهاء الدین محمد بن الحسن اصفهانی المعروف بالفاضل الهندی (۱۰۶۲ - ۱۱۳۱ هـ.ق.)؛ مقدمه، تصحیح و تعلیق حمیدرضا کیانی.
مشخصات نشر	تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۲۴۶ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۹-۶۸-۰
وضعیت فهرست نویسی	فیپا
یادداشت	عربی.
یادداشت	کتاب حاضر مقدمه‌ی فارسی دارد.
یادداشت	کتاب حاضر به مناسبت دومین همایش بین‌المللی مکتب فلسفی اصفهان منتشر شده است که توسط دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی و دبیرخانه دائمی همایش مکتب فلسفی اصفهان برگزار شده است.
یادداشت	کتاب حاضر با حمایت موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، دانشگاه اصفهان، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان (اصفهان) منتشر شده است.
یادداشت	کتابنامه: ص. [۲۲۵] - ۲۴۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.
مترجمات	ص. ۱۰۳ - ۱۰۶، زبده اصول الدین - ص. ۱۰۷ - ۱۴۶، شرح زبده اصول الدین - ص. ۱۴۷ - ۱۹۰. تجدید النظر فی حقیقه النظر والفصوص فی لبحج الفکر - ص. ۱۹۱ - ۲۳۴. نجات.
موضوع	کلام شیعه امامیه - قرن ۱۲ ق.
موضوع	* -- th century Imamite Shites theology
شناسه افزوده	کیانی، حمیدرضا، ۱۳۶۷ - مقدمه نویس، مصحح
شناسه افزوده	همایش بین المللی مکتب فلسفی اصفهان (دومین: ۱۳۹۵: اصفهان)
شناسه افزوده	(Istanbul 2016th : 21st International Conference Philosophical School Istahan)
شناسه افزوده	موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران
شناسه افزوده	اصفهان
شناسه افزوده	دانشگاه اسلامی. واحد خوراسگان
شناسه افزوده	دانشگاه اصفهان. دانشکده ادبیات و علوم انسانی
شناسه افزوده	مکتب فلسفی اصفهان. دبیرخانه
رده بندی کنگره	۱۳۹۶ ف ۲۱۱/۱ BP
رده بندی دیویی	۲۱۷/۴۱۷۲
شماره کتابشناسی ملی	۴۷۰۰۰۳۸

اربع رسائل فی علم الکلام

ابوالفضل بهاء الدین محمد بن الحسن اصفهانی
مقدمه، تصحیح و تعلیق: حمید رضا کیانی

ناشر: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۶

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۹-۶۸-۰

چاپخانه: مؤسسه بوستان کتاب ۵-۱۱۱۴-۳۶۶۶-۰۲۵

حق چاپ و نشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان نوفل لوشاتو، کوچه شهید آرکلیان، شماره ۴

تلفن: ۶۶۴۰۵۴۴۵؛ نمابر: ۶۶۹۵۳۳۴۲

اصفهان، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دبیر خانه دائمی همایش مکتب فلسفی اصفهان ۳۷۹۳۳۰۹۷ - ۰۳۱

فهرست

مقدمه مصحح

۱۹.....	شرح حال فاضل هندی
۱۹.....	ولادت
۱۹.....	دلیل شهرتش . هند:
۱۹.....	پدر
۲۰.....	فرزند
۲۰.....	مقام و منزلت علمی
۲۱.....	کتابخانه
۲۲.....	شاگردان
۲۲.....	آثار فاضل
۲۷.....	وفات و محل دفن فاضل اصفهانی
۲۹.....	معرفی و بررسی تطبیق هشت اثر بجای مانده کلامی از مؤلف
۲۹.....	کلامیات فاضل
۳۰.....	معرفی کلامیات فاضل
۳۰.....	۱. اثبات الواجب فی إثبات الواجب
۳۲.....	۲. بینش غرض آفرینش
۳۳.....	۳. چهار آئینه
۳۶.....	۴. زبدة أصول الدین
۳۶.....	۵. شرح زبدة أصول الدین

۳۶	۶. تحديق النظر في حديقة النظر والغوص في لمجج الفكر.....
۳۶	۷. نجات.....
۳۶	نکاتی درباره آثار کلامی فاضل.....
۳۷	بررسی تطبیقی نگاشته های کلامی فاضل.....
۳۷	شناخت خداوند.....
۴۱	اثبات واجب الوجود.....
۴۴	صفاء ثبوتیه و سلبيه.....
۴۹	عزیت و محات با ذات.....
۵۰	احدیت خداوند.....
۵۲	عدل الهی.....
۵۳	نبوت عامه و خاصه.....
۵۶	امامت.....
۵۶	امام کیست؟.....
۵۶	اثبات امامت.....
۵۹	راه تعیین امام.....
۶۲	بطلان اجماع.....
۶۴	عصمت امام در گفتار و کردار.....
۶۶	امامت از اصول دین یا فروع دین.....
۶۷	امام و معجزه.....
۶۸	امامت ائمه اثنا عشر علیهم السلام.....
۶۹	سبب غیبت امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف
۷۲	معاد.....
۷۵	روزگار مؤلف و بیستر آفرینش رسائل حاضر.....
۷۶	معرفی رسائل کلامی پیش رو.....
۷۶	۱. زیدة أصول الدین.....

٧٨.....	٢. شرح زبدة أصول الدين
٨٣.....	٣. تحديق النظر في حديقة النظر والغوص في لمج الفكر
٩١.....	٤. نجات
٩٣.....	معرفي نسخه ها وروش تصحيح
٩٣.....	١. زبدة أصول الدين
٩٣.....	٢. شرح زبدة أصول الدين
٩٥.....	٣. محديق النظر
٩٦.....	٤. نجات

[زبدة أصول الدين]

١٠٣.....	مقالة: فيما يتعلق بالإله:
١٠٣.....	خاتمة:
١٠٤.....	المقالة [الثانية: فيما يتعلق بالتبني والإمام:
١٠٤.....	فائدة:
١٠٤.....	خاتمة:
١٠٤.....	[المقالة الثالثة] في المعاد:
١٠٤.....	فائدة:
١٠٤.....	أخرى:

[شرح زبدة أصول الدين]

١٠٧.....	[خطبة المؤلف]
١٠٧.....	[سبب تأليف الكتاب]
١٠٨.....	[شرح الخطبة]

- [إشكال والجواب عنه] ١٠٨
- [إشكال والجواب عنه] ١١٠
- [المقالة الأولى: في إثبات الواجب الوجود لذاته وصفاته] ١١٠
- [الفصل الأول: في إثبات وجوده - تعالى -] ١١١
- [إن الموجود على قسمين: الواجب الوجود والممكن الوجود] ١١١
- [تقرير هذا البرهان] ١١٢
- [في بطلان الدور والتسلسل] ١١٢
- [الفصل الثاني: في صفاته الثبوتية والسلبية] ١١٥
- [القسم الأول: الصفات الإيجابية] ١١٥
- [المسألة الأولى: في قدرته - تعالى -] ١١٥
- [المسألة الثانية: في كلامه - تعالى -] ١١٦
- [المسألة الثالثة: في صدقه - تعالى -] ١١٩
- [المسألة الرابعة: في إرادته - تعالى -] ١٢٠
- [المسألة الخامسة: في اختياره - تعالى -] ١٢١
- [المسألة السادسة: في علمه - تعالى -] ١٢١
- [إشكال والجواب عنه] ١٢٢
- [المسألة السابعة: في سمعه وبصره - تعالى -] ١٢٣
- [إشكال والجواب عنه] ١٢٤
- [المسألة الثامنة: في أنه - تعالى - لا يظلم على شيء ولا يترك الأولى] ١٢٤
- [المسألة التاسعة: في سرمديته - تعالى -] ١٢٥
- [المسألة العاشرة: في توحيده - تعالى -] ١٢٦
- [القسم الثاني: الصفات السلبية] ١٢٦
- [إنه - تعالى - منزّه عن الضدّ والمحلّ والحال] ١٢٦
- [المسألة الأولى: في أنه - تعالى - لا يكون مركّباً] ١٢٧

المسألة الثانية: في أنه - تعالى - لا يكون له شريك	۱۲۷
المسألة الثالثة: في أنه - تعالى - لا يكون له ضد	۱۲۷
المسألة الرابعة: في أنه - تعالى - لا يكون له محل	۱۲۸
المسألة الخامسة: في أنه - تعالى - لا يحل فيه شيء	۱۲۸
المسألة السادسة: في أنه - تعالى - لا يكون في ذاته نقص	۱۲۹
المسألة السابعة: في أنه - تعالى - ليس بمبرئ	۱۲۹
فصل: فيما يتعلق بالأفعال	۱۳۱
الحسن والقبح العقليان والشرعيان	۱۳۱
المقالة الثانية: فيما يتعلق بالنبي والإمام	۱۳۴
إثبات النبوة والامامة	۱۳۴
المقالة الثالثة: في المعاد	۱۳۹
يمكن وجود عالم آخر غير هذا العالم	۱۳۹
تعيين محل النزاع بين مسلك الحكماء والعلماء في هذه المسألة	۱۳۹
وجوب المعاد عقلاً ونقلاً	۱۴۰
الدليل العقلي الدال على المعاد	۱۴۰

[تحديق النظر في حديقة النظر واعوان على لجج الفكر]

[الفصل الأول]	۱۴۷
[الفصل الثاني]	۱۵۰
[الفصل الثالث]	۱۵۶
[الفصل الرابع]	۱۷۴
[الفصل الخامس]	۱۸۲
[الفصل السابع]	۱۸۵
[الفصل الثامن]	۱۸۸

[نجات]

۱۹۱.....	[دیباجه]
۱۹۱.....	[سبب نگارش رساله نجات]
۱۹۳.....	[توضیح دروغایه رساله]
۱۹۳.....	[ذکر دو مقدمه و پیش گفتار]
۱۹۶.....	[باب اول: اثبات صانع]
۱۹۶.....	[باب دوم و سوم: صفت قدرت و علم صانع]
۱۹۸.....	[باب چهارم: عدل و حکمت]
۲۰۰.....	[باب پنجم و ششم: نبی عامه و خاصه]
۲۰۲.....	[اموری که به واسطه تألیف پیدا بر ثابت می شود]
۲۰۳.....	[باب هفتم: اثبات امامت]
۲۰۹.....	[باب هشتم: لزوم وجود امام در هر عصر]
۲۱۰.....	[امامت ائمه اثنا عشر علیهم السلام]
۲۱۳.....	[غیبت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف]
۲۱۶.....	[سخن پایانی در پنج باب]
۲۳۵.....	کتابنامه

مقدمه مصحح

شرح حال فاضل هندی

ابوالفضل بهاء الدین محمد بن حسن اصفهانی، مشهور به فاضل هندی، بهاء الدین و کاشف اللثام، از ساجد رهبر و از جمله دانشمندان و ناموران پرکار اسلام و تشیع در عهد صفوی به شمار می آید. فاضل را با اثر فقهی اش، کشف اللثام، می شناسند؛ اما در حقیقت وی افزون بر آن که فقیه و مجتهد بوده، متکلم، ادیب و حکیمی متبحر نیز بوده و آثاری در این زمینه ها نیز از خود برجای گذاشته است.

ولادت

فاضل به سال ۱۰۶۲ ق در زمان حکومت شاه عباس در چشم به جهان گشود.

دلیل شهرتش به هندی

فاضل در آوان جوانی همراه پدرش رهسپار هند شد، و از زمانی که از آن دیار بازگشت، به «فاضل هندی» معروف شد.

پدر

فاضل هندی، فرزند تاج الدین حسن اصفهانی مشهور به «ملا تاجا» است. ملا

تاجا، از علمای اصفهان و از اهالی رویدشت یا فلاورجان بوده و در سال ۱۰۹۸ قمری درگذشته است.

فاضل درباره پدرش - که عمده شیخ او در نقل روایات به شمار می آید - با عنوان «والدی العلامة، تاج أرباب العلامة» یاد کرده است.

فرزند

از فاضل «معلم» فرزندی با نام محمدتقی شناخته شده است. از قول جامع دیوان سید نصرالله چنین نقل شده است: «شمس سماء الفضل والأفضال و قطب دائرة الكمال والنوال مولانا محمدتقی ولد الأجل الفاضل الهندی... نامه ای به سید نصرالله نوشته، او را دعوت نمود و به دیدنش ارالیه به اشعاری چند وی را جواب فرموده:

يا أيها المولى التقي السدي	لخانه ما زال يروى الصواب
يابن البهائي الذي فضله	كالشمس إذ لا يعتريها سحب
اهديت لي رقعة عز غدت	في حسن ما به عصر الشباب
فيها شراب رائق قد صفا	وفي رقاع أميراضى سراب ^۱

مقام و منزلت علمی

بسیاری از تذکره نویسان و علما جایگاه علمی فاضل را ستوده اند؛ اما در میان آن ها سخنی که از صاحب جوهر درباره فاضل نقل شده، درخور توجه است؛ ایشان چنین فرموده اند:

«لوم يكن الفاضل في إيران ما ظننت أن الفقه صار إليه.»

فاضل، نبوغی سرشار داشته است. خودش در مقدمه کشف اللثام درباره خویش چنین آورده است:

«وقد فرغت من تحصيل العلوم معقولها ومنقولها ولم أكمل ثلاث عشرة سنة، و شرعت في التصنيف ولم أكمل إحدى عشرة، وصنفت مائة الحريص على فهم شرح التلخيص ولم أكمل تسع عشرة سنة، وقد كنت عملت قبله من كتب ما ينيف على عشرة من متون وشروح وحواش، كالتلخيص في البلاغة وتوابعها، والزبدة في أصرار الدين، والنفود [أو الحور] البريقة في أصول الشريعة وشروحها، والكاشف، وحواشي شرح عقائد النسفية. وكنت ألقى من الدروس وأنا ابن عشرين شرحي التلخيص للتعارفي بحسره ومطولته.»^۱

فاضل هندی در ۱۶ سالگی موفق شده شفای بوعلی را تلخیص کند. این نسخه البته سوخته و از میان رفته و بعد از وی دوباره در ۲۲ سالگی آن را از نو نگاشته؛ اما همین اندازه هم مرتبت علمی او و نبوغ او را نشان می‌دهد.

کتابخانه

فاضل هندی از جمله عالمان کتاب دوست شیعیان است که با وجود فقر، کتابخانه‌ای غنی و بسیار خوب را در آن روزگار فراهم آورده است. کتاب‌هایی چون مناهج الیقین فی أصول الدین، اللوامع فی نقد دیات، کتاب شرح النهج (فاضل مقداد)، ترجمه انجیل و تورات، مجلی مرآة المنجلی فی علم الکلام و المسائل الغریبة و... در آن کتابخانه معظم وجود داشته است.